

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СТАНУ ТА РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена визначенню особливостей історичної герменевтики, розвитку поняття «розуміння» в рамках педагогічного герменевтичного методу; показано нерозривний зв'язок теорії розуміння та герменевтики; прослідковано шлях становлення герменевтики як напрямку історії та розглянуто бачення розуміння різними дослідниками. порушено питання доцільності розширення традиційних засобів і методик історичної науки за рахунок герменевтики. Застосовано такий герменевтичний арсенал, як увага до історичного тексту, розкриття його сенсу (явного та прихованого), використання практичних герменевтичних знань у процесі дослідження еволюції історичної герменевтики, розглянуто педагогічні умови та технології, які забезпечують це розуміння. Наведено роль педагогічної культури викладачів, як основного чинника розуміння. Розглянуто взаємозв'язок між освітою, особистістю та соціокультурним середовищем, та його вплив на процеси розуміння.

Проведений огляд забезпечує можливість дійти висновку про те, що процес розуміння є комплексною методологічною проблемою, яка з різних сторін досліджується герменевтикою, педагогікою, семіотикою, історією, психологією, соціологією та іншими науками. При цьому завдання полягає не у протиставленні усіх цих методів та підходів, а в їх розумному поєднанні та доповненні, щоб отримати як найточніше, повне та всебічне уявлення про різноманітні аспекти проблеми розуміння. Глибокі трансформації, що відбулися та відбуваються в сучасному суспільстві, поставили науку, і історію зокрема, перед очевидним фактом переосмислення значного кола питань, висунутих потребами сьогодення, нового стану соціально-економічних та соціально-культурних стосунків.

Ключові слова: герменевтика, розуміння, історична герменевтика, документ, тлумачення, історичні джерела, інтерпретація, пояснення, мова, текст, сенс.

Постановка проблеми. Проблема розуміння як міждисциплінарна виявляється надзвичайно складним феноменом, який важко піддається аналізу. Процес розуміння є комплексною методологічною проблемою, яка з різних сторін досліджується рядом наук, в тому числі історичною герменевтикою. При цьому завдання полягає в отриманні як найточнішого, повного та всебічного уявлення про різноманітні аспекти проблеми розуміння. Зазначена проблема набуває особливої актуальності останнім часом, оскільки глибокі

трансформації, що відбуваються в сучасному суспільстві, поставили науку, і історію зокрема, перед очевидним фактом переосмислення значного кола питань, висунутих потребами сьогодення.

На сьогодні в Україні відсутня системна увага до історичної герменевтичної науки. Проте, раніше проблемам сутності та значенням не тільки терміну, але й змісту присвячувалась невелика кількість доробків. Численні проблеми, поставлені в рамках історичної герменевтики, є актуальними та, безумовно,

мають значення для сучасної педагогічної науки та історії зокрема. Методи історичної герменевтики застосовуються насамперед в джерелознавстві, під час прочитання та інтерпретації наративних джерел, особливо середньовічних. Без проведення відповідних досліджень неможливо довіряти інформації, яка в них міститься і наше дослідження сприяє розвитку цього розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні філософські праці із зазначеного вчення досліджували Е. Бетті, В. Дільтей, Г. Гадамер, М. Гайдеггер, М. Каган, П. Рікер, Ф. Шлейєрмахер та інші. Історичний аналіз розвитку герменевтичних ідей із позиції відповідних підходів досліджували О. А. Потебня (філологічний), Л. А. Маркова (теологічний), П. Рікер (психоаналітичний), Г. Альберт (джерелографічний), Т. О. Шевченко (історіографічний), В. М. Мейзерський (середньовічна інтерпретація), Т. М. Дудаш (правовий).

Українська герменевтика пов'язана з іменами Г. Сковороди, П. Юркевича, О. Потебні, І. Франка, Д. Чижевського, І. Мірчука, О. Кульчицького. Над герменевтичною проблематикою працюють Н. Ванда [1], Т. Возняк, І. Фізер, Л. Ушкалов, С. Кошарний, П. Іванишин, О. Юркевич [11], В. Цибулько, О. Пономарьов [6,7], В. Медвідь, Є. Пашковський, О. Баган та інші.

Мета статті. Дослідити шлях становлення теорії розуміння в рамках історичної герменевтики в її педагогічному аспекті та розглянути бачення теорії розуміння різними дослідниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська вища школа з особливою гостротою відчуває потребу в інноваційних педагогічних технологіях, оскільки її місія полягає у підготовці фахівців для майбутнього. Їх характерних деталей ми не можемо знати в принципі і лише досить приблизно намагаємося вгадати розмиті контури, аналізуючи провідні тенденції розвитку сучасної науки.

Новітня концепція освіти породжує завдання освіти з прищепленням майстерності, бажання і глибокого усвідомлення потреби у постійному самонавчанні, самовихованні й самовдосконаленні людини протягом всього життя. Для цього необхідно сформувати ціннісне сприйняття знань і освіти як можливості їх отримувати. Однак через динамічний характер сучасного буття фахівцем повинне бути притаманне уважно-критичне ставлення до рівня отримуваних знань і здатність критично оцінювати своє розуміння.

Нині становлення та розвиток «розуміння» нерозривно пов'язані зі становленням та розвитком герменевтики. Для цього філософсько - історичного напрямку саме категорія розуміння стала центральною, навколо якої сконцентрувалася увага всіх її представників. Незаперечною заслугою герменевтики, насамперед, є виокремлення розуміння як проблеми. Саме герменевтика виявила комплексний характер проблеми розуміння, вказала на глибинний зв'язок розуміння та мови, ціннісних установок особистості, архетипів культури [1, с. 82].

Своїми витоками проблема правильного розуміння та тлумачення сягає часів, коли люди ще не знали писемності, але спілкування різномовних племен і народів зумовлювало необхідність їх спілкування. Культура розуміння складалася впродовж історії шляхом формування естетично визначених об'єктів, що своїми якостями виокремлювались із повсякденності, а отже, і процес спілкування з ними потребував

відповідного налаштування психіки – піднесення почуттів до рівня, на якому вони здатні адекватно реагувати на об'єкт. Таку функцію виконували в ранніх ритуалах ритуали шанування, схвалення, подяки, де міра відношення визначалася мірою цінності об'єкта шанування. Ритуали виривали людину із звичного ритму життя, вимагаючи налаштування на повноцінну взаємодію з предметом. Відтак поняття «розуміння» набуває якісної визначеності як явище творення ситуації обміну небайдужістю. Здатність чути та розуміти істину усвідомлюється як вищий дарунок, яким володіють лише обрані. Звідси особливий суспільний статус жерців, шаманів тощо як посередників між богами та людьми [8, с. 224].

З часів античності і до наших днів герменевтика пройшла тривалий та складний шлях, отримала визнання в різних сферах науки. В цьому плані історія герменевтики є багатим джерелом для будь-якого дослідження, пов'язаного з проблемою розуміння, оскільки саме в ньому найповніше втілюються складність та багатоаспектність цієї проблеми, а також неможливість її розв'язання з точки зору якоїсь єдиної методології, єдино правильного підходу [5, с.14]. З древніх часів герменевтику розглядали як допоміжне знання про способи переважно алегоричного тлумачення міфічних та поетичних творів. Отже, потреба в «культувації тлумачення» виникла тоді, коли нашарування багатовікової культури стародавнього світу ускладнили безпосереднє розуміння текстів, що правила за взірцем. Тому не дивно, що герменевтика почала свій розвиток у тісному зв'язку з граматики як наукою про правильне написання, читання і мовлення.

Стосовно походження і смислу самого слова «герменевтика» існують дві основних версії. За першою з них цей термін походить від грецького «*Hermeueo*» — пояснюю, тлумачу і стосується мистецтва тлумачення текстів, вивченні літературних творів і пов'язаних з ними історичних даних, що допомагає розкрити внутрішній глибинний зміст певного історичного тексту [4]. Спочатку герменевтика дійсно виникла і потім розвивалася виключно як практичне мистецтво і як теорія розуміння і тлумачення релігійних, історичних, художніх та інших текстів, переважно давніх авторів, як певна сукупність відповідних принципів і правил, що допомагали долати труднощі їх розуміння.

За другою версією це слово походить від імені давньогрецького бога Гермеса, сина Зевса і Майї, який був посередником між Зевсом і людьми, між земним і підземним світами, покровителем мандрівників, магів, торговців і навіть злодіїв. І ця його посередницька роль стала підставою для назви філософського вчення про феномен розуміння взагалі. До того ж, Гермес вважався також ще й винахідником писемності. Серед рис і якостей, які давні греки приписували Гермесові, в етимології слова «герменевтика» були відображені дві: його уміння тлумачити волю богів та винахід ним знакових повідомлень. От чому герменевтика часто вважається мистецтвом розуміння і тлумачення текстів як певних знакових систем [2].

Саме в такому розумінні як мистецтва розшифрування божественних послань людям, цей термін широко використовував Платон. Його учень Аристотель узагальнив відомі на той час граматичні й логічні правила тлумачення текстів, навіть написав спеціальну роботу «Про тлумачення».

Проблема розуміння тих чи інших текстів та усних повідомлень – історичних, художніх, юридичних,

релігійних тощо привертала увагу і активно вивчалась у давні часи. Як підкреслює В.І. Чуєшов, «найближчі нащадки Гомера і Солона, стикаючись з незрозумілістю мови своїх великих земляків, змушені були замислюватися про роль розуміння і витлумачення в культурному житті взагалі. Подібні завдання розв'язували також еллінські перекладачі і їхні колеги - варвари, що прагнули якомога більш точно передати смисл чужого і висловленого іноземною мовою власного слова. Окремо в аналізованій низці труднощів розуміння стояли проблеми, що виникали в процесі розшифрування людьми смислу «повідомлень» богів» [11, с. 12].

Еллінізм надав герменевтиці новий поштовх тоді, коли виникли проблеми поширення серед різних народів грецької мови і культури, і засвоєння грецької культурою інших культур. Центром герменевтики стає Олександрія, де в III-II ст. до н.е. на грецьку мову був переведений Старий Завіт (Сентуагінта).

З цього моменту герменевтика ототожнюється з екзегетикою - тлумаченням тексту Святого Письма (раніше термін додавався до тлумачення поем Гомера). Виникли дві течії: апологісти, які вважали можливим під час перекладу Біблії тлумачити її алегорично, і аномалісти, які наповняли на «дослівному тлумаченні» священного тексту. Філон Олександрійський створив метод аллегорези, тобто алегоричного тлумачення, при якому в тексті розрізняли два види сенсу: буквальний (історичний, плотський) і алегоричний (алегоричний, вічний, духовний) [3, с. 9].

Особливий імпульс герменевтика отримала у зв'язку з діяльністю Аврелія Августина в контексті його тлумачення Святого Письма. У період Реформації і Просвітництва герменевтика стала ключем до переосмислення теології, розумілася як одна з гілок людського знання. Вона була жорстко пов'язаною із соціальною практикою, що вимагала нових принципів тлумачення біблійних текстів відповідно до нових соціальних потреб [3, с. 9].

Класичний етап розвитку герменевтики пов'язують із Ф. Шлейєрмахером. Фрідріх Шлейєрмахер (1769-1834) обґрунтував герменевтику як загальну теорію інтерпретацій, універсальне «мистецтво розуміння», яке застосовується у всіх галузях гуманітарного знання. На думку цього філософа, герменевтика – мистецтво «вживання» в текст і розуміння його значення «краще, ніж його автор», безвідносно до того, про які тексти йде мова – «сакральні», «класичні» або просто «авторитетні». Герменевтика, за визначенням Ф. Шлейєрмахера, – це вчення про «взаємозв'язок правил розуміння» [10, с. 20]. Великий філософ додержувався думки про те, що герменевтика повинна мати справу лише зі словом, оскільки печатки, монети, витвори пластичного мистецтва, сні, які раніше теж вважались предметами герменевтики - не мають мовної форми, розуміння якої є попередньою умовою справжньої інтерпретації. Герменевтика, за його думкою, має бути органом тлумачення, що дозволяє дійти розуміння змісту будь-якого тексту, якщо він має правильну граматичну форму і дійсно відображає ідеї, які були предметом авторської думки або надбанням епохи, якій належить текст [1].

На відміну від Шлейєрмахера, великий філософ Дільтей намагався уникнути надмірного психологізму, наголошуючи на об'єктивно-історичному змісті «духу»,

який становить предмет гуманітарних наук (наук, що розуміють). Дільтей використовує термін «науки про дух» (вперше термін «Geisteswissenschaften» знаходимо у Й.А. Вербера в 1824 р.), щоб підкреслити необхідність методологічного обґрунтування відмінності розуміння від пояснення, адже останнє послуговується методами історичних, точних і природничих наук [7].

За Дільтеєм, «науки про дух» мають справу з індивідуальним, що в коловороті переживання - виявлення - розуміння є такою «внутрішньою» реальністю, яка узагальнюється і стає предметом розуміння завдяки мові та іншим історичним складовим «об'єктивного духу» (термін, запозичений у Гегеля). Отже, протилежно до «зовнішньої» реальності природи, «внутрішній» зміст індивідуального життя виявляється і стає зрозумілим для інших внаслідок особливого зв'язку переживання і мови [7], що дозволяє зустрітися життю автора з життям інтерпретатора. Звідси гасло Дільтея: «Життя пізнається життям», тобто той, хто пізнає, одночасно належить до того, що він пізнає.

Дільтей переніс герменевтичний метод на історичне пізнання. Його індивідуальність багато в чому продукт історичних умов. Тому принципове питання, яким чином досвід людини і його здатність до пізнання можуть піднятися до рівня історичного досвіду, досягти з ним адекватності.

Тут Дільтей був прихильником думки, яку застосовував Дройзен, що до романтичної герменевтики, інструментом пізнання якої служило співпереживання. Дільтей розумів обмеженість цього підходу і визнавав необхідність наступного кроку - осягнення історичного взаємозв'язку явищ, що не перетинаються і не випробовуються ніким. Однак він не зміг чітко сформулювати, яким чином цей перехід можливий в рамках герменевтики.

Як спроби вирішення цієї проблеми вчений обґрунтував концепцію про структуру, яка вибудовує власну єдність, виходячи з іманентної суті. Це дозволило аргументувати відомому тезу про те, що час можна зрозуміти тільки виходячи з нього самого і не прикладаючи до нього мірки чужої йому сучасності. Вихід із ситуації, коли ми віддалені від минулого десятками століть і осягнення його особливостей ускладнене, Дільтей вважав дуже легко досяжним. Він виходив з принципу, що сама можливість розуміння впливає з однорідності людської природи: люди в усі часи були однаковими, а отже, через самопізнання і співпереживання ми можемо досягти адекватності розуміння на тому ж рівні, що і люди далекого минулого [1].

Однак базове для Дільтея визнання історичної реальності протилежною природничій реальності дозволяє звинуватити його в релятивізмі. Ми не можемо погодитися з тим, що гасло: «Знання іманентне життю» слід розуміти так, що ми не здатні вивільнити знання про цілі життя та природу з потоку індивідуального життя. Авжеж, питання про релятивізм виникає будь-де, якщо дотримуватися, як це ми і бачимо у Дільтея, ідеї про зразкову об'єктивність природничого знання [9].

В історичній сфері герменевтика дістала розвиток завдяки роботам Х.-Г. Гадамера, що вказав на спільність історичного, теологічного, філологічного і юридичного аспектів у герменевтиці.

У XVIII-XIX ст. сфера використання герменевтики розширюється, тепер вона трактується як теорія

розуміння будь-якого тексту. Важливий крок до цього був зроблений Йоганном Хладеніуса, який в 1742 р. випустив в Лейпцизі книгу «Введення до правильного тлумачення розумних промов і текстів», і Георгом Фрідріхом Майєром, який опублікував в 1757 р. в Галле трактат: «Досвід загальної мистецтва тлумачення». З цього моменту герменевтика стає загальною теорією тлумачення знаків і текстів. Зокрема, Август Бек виділяв в герменевтиці чотири складові частини: 1) граматичну - встановлення сенсу кожного елемента мови; 2) історичну - тлумачення різного роду темних і алегоричних фрагментів пам'ятника; 3) індивідуальну - відтворення вигляду автора на основі його твору; 4) генетичну - визначення ставлення досліджуваного тексту до літературних жанрів і видів [6, с. 36].

У наступні часи виникають герменевтичні пояснення до тлумачення Святого Письма і спроби систематизації засобів, що уможливають і полегшують читання класичної історичної, релігійної та юридичної літератури.

Отже, у традиційному розумінні герменевтика є канонічною наукою, яка займається правилами, що забезпечують справжнє розуміння тексту чи іншого прояву людської або Божої думки. Так, до об'єкта герменевтики у стародавні часи належали: а) письмові тексти; б) дії людей, Бога чи богів; в) артефакти, тобто речовинні вияви культури (у тому числі витвори мистецтва).

Великий вплив на різноманітні герменевтичні напрямки справили дослідження А.Н. Уайтхеда. На його думку, розуміння може бути досягнуте двома способами:

1. Якщо стан справ, який ми розуміємо, є складним, його можна розуміти, розглядаючи окремо складові його фактори, синтез яких дає нам повну картину – це внутрішнє розуміння;

2. Якщо стан справ ми розуміємо як ціле безпосередньо, без проміжних ступенів аналізу та незалежно від того, доступне воно аналізу чи ні – це зовнішнє розуміння. Обидва вони знаходяться у взаємозв'язку, передбачають один одного: перший спосіб пояснює стан справ як наслідок узагальнення, інтеграції знання про частини цілого, а другий – як каузальний фактор. Таке трактування розуміння, за задумом Уайтхеда, повинне було прояснити проблему співвідношення герменевтики та науки [6, с.38].

Для феномену розуміння цілком справедливим уявляється й широко відоме висловлення Сократа стосовно знання: якщо представити чиїсь наявні знання у вигляді кола, то саме коло означає межу між знанням і незнанням. Те ж саме має місце і стосовно розуміння: чим більше людина розуміє, тим більшою є межа її нерозуміння. Ця межа і визначає близькість і обмеженість нашого розуміння світу. І чим глибше ми його починаємо розуміти, тим сильніше відчуваємо умовність і обмеженість цього розуміння і тим більше розуміємо, що ми багато чого не розуміємо.

До здобутків перших інтерпретаторів сакральних (священних) творів в межах класичної герменевтики можна віднести: 1) виявлення, що таке смисл і виявлення різних смислів у Біблії: буквальний, алегоричний, моральний, аналогічний тощо (Оріген, Ієронім, Григорій Великий, Блаженний Августин, Бонавентура, Тома Аквінський та ін.); 2) вчення про знаки у Блаженного Августина; 3) тлумачення текстів у юридичній герменевтиці Гроція; 4) розробка герменевтичних прийомів у рамках протестантської

теології (М. Лютер, Ж. Кальвін, ДЖ. Занчі, В. Перкінс); 5) перші визначення герменевтичного кола (розуміння частини, виходячи із контексту цілого, і навпаки) у Флація Іллірійця; 6) заснування граматичної історичної школи Землером; 7) дослідження природи знака, а також вихід на філософію мови у Вольфа та Хладеніуса; 8) історико-філологічна інтерпретація та завдання герменевтики (розуміння) і пояснення (експлікація), сформульовані Ернесті [12].

Короткий психологічний словник Л.А. Карпенко визначає розуміння як «спроможність осягнути смисл і значення чого-небудь і досягнутий завдяки цьому результат». Зазначаючи, що розуміння вивчається широким колом гуманітарних дисциплін (психологія, філософія, історія, соціологія, літературознавство тощо), автор підкреслює, що розуміння не слід ототожнювати із знанням, тобто здібністю людини засвоювати і відтворювати суму відомостей, в правильності яких у неї немає сумнівів. Тим більш, що можливе знання без розуміння і розуміння без знання («безпосередній розсуд») [8, с. 250-251].

В Українському педагогічному словнику С.У. Гончаренко визначає розуміння як «мислительний процес, спрямований на виявлення (з'ясування) істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ і подій дійсності». Підкреслюється, що «фізіологічною основою розуміння є складна аналітико-синтетична діяльність мозку, актуалізація минулих умовних зв'язків, утворення нових тимчасових зв'язків та встановлення їхньої значущості. Розуміння досягається на основі знань і вмінь, здобутих у попередньому досвіді. Розуміння належить до сфери інтелекту, однак міцно спирається на емпіричний досвід. Увесь процес навчання підростаючих поколінь ґрунтується на формування розуміння, поглибленні й уточненні його. Реалізується розуміння головним чином через мову і мовлення, а також через певні жести, міміку, знаки, дії» [8, с. 289].

У психолого-педагогічному словнику В.А. Мижерикова розуміння вже трактується як «вид мислення: проникнення у сутність феномена шляхом встановлення між його елементами зв'язків, що відображаються системою понять. Результат розуміння - елементарна теорія цього феномену. При розумінні об'єкта, що сприймається безпосередньо (першосигнально), особистість зіставляє судження про нього зі своїм суб'єктивним тезаурусом». Окремо зазначається, що «процес розуміння мовлення залежить від форм мовленнєвого спілкування» [8, с. 347-348].

Суб'єктивні обмеження розуміння зумовлені особистісними якостями й характеристиками самого суб'єкта пізнання - недостатнім рівнем його знань, його психологічними рисами чи моральними переконаннями тощо, нарешті, просто відсутністю у нього інтересу, а отже й будь-якого бажання зрозуміти щось таке, що водночас цікавить інших людей, викликає у них бажання осягнути його смисл і сутність.

Психологи вважають явище розуміння своєрідним суб'єктивним відчуттям, тоді як соціальна філософія акцентує увагу на його суспільній природі. Адже в процесі спільної діяльності й особливо при спілкуванні люди обмінюються інформацією, в тому числі й своїм суто індивідуальним розумінням того чи іншого об'єкта чи явища. Можливі істотні відмінності у їх розумінні зумовлені різними системами світосприйняття, світорозуміння і світоуявлення. Спілкування може

допомогти людям узгодити різні розуміння при бажанні досягти такого узгодження, а може й не привести до узгодження через те, що майже кожна людина часто вважає своє власне розуміння єдиною вірною і відстоює його, навіть не прагнучи вникнути в аргументи партнерів [11, с. 202].

Сучасними дослідниками в цілому також визнається, що «герменевтичний феномен» не є методом пізнання у його філософському розумінні, що герменевтика не забезпечує успіх у відкритті як епістемологія, але при цьому відкриває межі раціональності через розкриття обмеження розуміння людини обраних нею способів діяльності та власне себе.

Надзвичайно важливого значення положення герменевтики набувають також в педагогічній теорії та в освітній практиці, де істотно зростання обсягів науково-технічних знань та їх ускладнення особливо гостро ставлять проблему їх розуміння, в тому числі й через належну інтерпретацію.

Оскільки сучасна людина визначальною мірою пізнає світ в системі освіти, глибина і характер його розуміння істотно залежить від цілей, змісту і організації навчально-пізнавальної діяльності учнів і студентів та від розуміння її цілей педагогами, від їх загальної і професійної культури.

Тому процес формування і поглиблення розуміння нового навчального матеріалу учнями і студентами в системі освіти звичайно проходить досить складно, повільно і викликає у багатьох з них неабиякі труднощі. Це зумовлено тим, що їм при цьому доводиться відмовлятися від вже звичного і зручного розуміння раніше відомого, узгоджувати його з розуміннями педагогів як певними моделями об'єктів і явищ, що вивчаються. Освітянам доводиться приймати ці моделі й вибудовувати на їх основі розуміння структури певної сфери пізнання, приймати мову її опису не просто як нову знакову систему, а як засіб подальшого розуміння [3, с. 511].

На жаль, досить тривалий час в педагогічній теорії і освітній практиці розуміння не вважалось основною метою навчання і виховання. Їхні ж цілі зводились спочатку до формування у вихованців віри в те, що їм говорилося, а пізніше - до запам'ятовування певної інформації та її відтворення в потрібних випадках. Сьогодні ж, у зв'язку з істотним ускладненням змісту і характеру людського буття, лавиноподібним зростанням обсягів знань і прискоренням науково-технічного і соціального прогресу, без належного розуміння сутності речей і явищ, з якими доводиться стикатися сучасній людині, успішне життя і діяльність та самореалізація її практично унеможливлюються. Ця обставина не тільки підвищує необхідність поглибленого дослідження самого феномену розуміння, а й вимагає пошуку ефективних шляхів і педагогічних технологій для забезпечення глибокого розуміння учнями і студентами навчального матеріалу як моделі відображення дійсності [3, с. 517].

Взагалі важко знайти більш складний об'єкт для його розуміння, ніж саме розуміння. Виступаючи суб'єктивним переживанням людини в процесі її розумової діяльності, іноді досить сильним і відчутним, розуміння, тим не менш важко піддається визначенню. Інтуїтивно уявляється очевидним, що розуміння може розглядатися як розумове, символічне оволодіння знанням про щось, як певна можливість ясно бачити

об'єкт чи явище, сутність яких людина прагне збагнути у їх взаємозв'язках і взаємозалежностях з іншими об'єктами і явищами.

Характерною є принципова відмінність між знанням і розумінням. Знання перш за все означає, що людина володіє певною інформацією, воно являє собою певну суму відомостей, в істинності яких вона впевнена і яку вона здатна відтворити. Людина може знати безліч речей, не розуміючи їх сутності та внутрішніх зв'язків між ними. Отже, розуміння означає збагнення сенсу і смислу об'єкта чи явища, його дійсного значення, здатність розмістити його в загальному контексті світо-сприйняття, притаманного людині на цей момент часу.

Існують і такі погляди на сутність розуміння, згідно з якими розуміння не є принципово відмінним від мислення самостійним психічним процесом. На думку прихильників такого підходу, розуміння являє собою компонент мислення, одним із сукупності процесів, що утворюють його. Власне ж саме розуміння забезпечує встановлення зв'язку нових властивостей об'єкта пізнання, що розкриваються в процесі мислення, з вже відомими суб'єктові, формування операційного сенсу нових властивостей об'єкта і визначення їх місця і ролі в структурі розумової діяльності.

Дійсно, без мислення, навіть без напруженого мислення, принципово неможливе ніяке розуміння. Адже сам термін «розуміння» походить від слова «розум», тобто воно є продуктом і результатом розумової діяльності, якою, власне, і виступає мислення. Властивість же мислення встановлювати нові властивості об'єкта пізнання та їх зв'язок із вже відомими його суб'єкту визначає роль розуміння та його значення для людини як, можливо, найпотужнішого чинника і важливого засобу забезпечення її нормального індивідуального і суспільного буття й діяльності, спрямованої не тільки на задоволення її матеріальних і духовних потреб, а й на їх осмислення [6, с. 56].

Однак варто зауважити, що кожна епоха сприймає текст, який до неї дійшов, по-своєму. Саме тому зміст тексту завжди перевищує авторське розуміння власного твору, але це означає, що ніяке розуміння не може претендувати «на обов'язковість і загальність», незважаючи ні на які тимчасові дистанції. Існує проблема нав'язування тексту свого сенсу через питання, які вже самим фактом своєї заданості припускають спрямованість відповідей. Тут є певна проблема, вирішити яку герменевтика так до кінця і не змогла.

В історичній герменевтиці ХХ століття Ерік Хірш висунув поняття необхідності критерію для побудови інтерпретатора: при аналізі знакових систем тексту виходять його різноманітні і часом зовсім довільні тлумачення, і для адекватності розуміння їх необхідно співвідносити з авторським наміром.

Відомий історик І.М. Данилевський слушно визначив головне герменевтичне дослідницьке завдання, що стоїть перед сучасним істориком: «... Коли сучасний дослідник бере в руки давньоруське джерело, перед ним неминуче повинно постати питання: наскільки адекватно він може сприймати текст, створений практично тисячоліття назад? Перед нами - типова герменевтична ситуація: нерозуміння темного місця в джерелі (а часто таким темним місцем може бути весь досліджуваний текст) сполучається з кризою довіри до колишніх способів тлумачення мовних фактів. У зв'язку

з цим сьогодні, як мені видається, перед нами відкриваються два можливих шляхи: або ми повинні відходити від спроб відновити минуле, оскільки джерела, на які ми спираємося, абсолютно недостовірні, або шукати нові шляхи виявлення інформації, на яку можемо спиратися. Але для цього треба пройти шлях від інтерпретації джерела до розуміння тексту...» [5, с.138].

«Аналіз іманентного розвитку смислових структур і потенції кожного сюжету або повідомлення - поряд з контекстуальним аналізом цитат, які використовує (не може не використовувати при загальному центона-парафраза - компілятивним - способі створення давньоруського тексту) автор в своїх описах, - дозволяє дістатися до загального сенсу, розуміння тексту джерела. Подібна методика, здається, найближче стоїть до того, що Жак Дерріда називає деконструкцією тексту, розбирання концептуальних опозицій, пошук апорії, моментів напруженості між логікою і риторикою, між тим, що текст хоче сказати, і тим, що він змушений говорити» [11, с.222].

Історична герменевтика є не тільки теоретичною дисципліною. Її цікавлять прикладні проблеми розуміння в різних сферах суспільного життя. Наприклад, історичну герменевтику цікавлять і проблеми розуміння, які постійно виникають в освітньому навчально-виховному процесі. Оскільки розуміння являє собою вищу форму пізнання, герменевтичні аспекти освіти виявляються тісно пов'язаними з гносеологією освіти. Виходячи з того, що знання, а тим більш розуміння виступає однією з важливих суспільних цінностей, історична герменевтика пов'язана з освітою і аксіологією.

Основоположна теза Рікера, яка визначає головні завдання в рамках історичного знання, здійснити які можливо лише за допомогою герменевтики: «Ми чекаємо від історії певної, що відповідає їй, об'єктивності: саме від цього ми повинні відштовхуватися і ні від чого. І чого ж ми чекаємо? Об'єктивність повинна братися тут у строго епістемологічному розумінні: об'єктивно те, що розроблено, приведено в порядок і методично осмислено мисленням, що, зрештою, воно робить зрозумілим. Це істинно для фізичних і біологічних наук, це істинно також і для історії. Отже, ми чекаємо від історії, що вона знайде доступ до минулого людських

суспільств, що володіє таким достоїнством об'єктивності» [9].

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Отже, проблема розуміння є головною проблемою герменевтики. Відповіді на питання про те, що таке розуміння та яка його роль у історичній герменевтиці, виявляють великі розбіжності у поглядах та великий діапазон – від трактування розуміння як історичної установки до оголошення його категорією теорії пізнання, від засвоєння смислу вираження мови до надання розумінню статусу реального існування. Головна мета історичної герменевтики - знайти шлях до розуміння сенсу досліджуваного наративу, тобто домогтися розуміння тексту історичного джерела. Немає ніякого сумніву в тому, що проблема розуміння має велике значення в усіх гуманітарних науках і в педагогіці зокрема, перспектива подальших досліджень вбачається у вивченні проблемних аспектів історичної та педагогічної герменевтики.

Список використаних джерел:

1. Ванда Н. В. Розвиток поняття розуміння у рамках психологічної герменевтики (історичний огляд) / Н. В. Ванда // Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. - Кам'янець - Подільський : Аксіома, 2012. - С. 81-95
2. Ваховський Л. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми / Шлях освіти. 2005. - № 4. - С. 7 - 9
3. Гадамер Х. Г. Истина и метод. - М.: Прогресс, 1988. - 704 с.
4. Гафаров Х. С. Герменевтический круг // Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. - Мн.: Книжный Дом, 2003. - С. 240
5. Пазиніч С.М. Глосарій з логіки та філософії: Навчальний посібник. - Харків: НТУ «ХПІ», 2005. - 324 с.
6. Пономарьов О. С. Герменевтика освіти: навч. – метод. посібник / О. С. Пономарьов. - Харків: НТУ «ХШ», 2012. - 76 с.
7. Пономарьов О. С. Аксіологія освіти і формування національної еліти. URL: [http:// archive.kpi.kharkov](http://archive.kpi.kharkov)
8. Рассел Б. Человеческое познание: Его сфера и границы: Пер. с англ. - К.: Ника-Центр, 2001. - 560 с.
9. Рікер П. Герменевтика і метод соціальних наук // Рікер П. Герменевтика, етика, політика: пров. з фр. М.: Видавничий центр Academia, 1995. С. 3 - 9
10. Чепелева Н. В. Герменевтика // Енциклопедія освіти / АПН України; головний ред. В. Г. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - С. 133
11. Юркевич Е. Н. Герменевтические идеи в восточнославянской философской традиции. - Харьков: Изд-во ХНУ им. В. Н. Каразина, - 254 с.
12. Boeckh L. Encyklopadie und Methodologie der philologischen Wissenschaften. Leipzig: Teubner, 1886

Надійшла до редакції 09.10.2019

I. Vanovska, PhD in Historical Sciences, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MODERN APPROACHES TO THE STATE AND DEVELOPMENT OF HISTORICAL HERMENEUTICS: PEDAGOGICAL ASPECT

The article is devoted to the definition of the features of historical hermeneutics, the development of the concept of "understanding" within the pedagogical hermeneutic method; the inseparable connection of the theory of understanding and hermeneutics is shown; the path of the formation of hermeneutics as a direction of history has been followed and the vision of understanding by different researchers is considered. The question of the expediency of expanding the traditional means and methods of historical science at the expense of hermeneutics was violated. Such hermeneutic arsenal was used as attention to the historical text, the disclosure of its meaning (explicit and implicit), the use of practical hermeneutic knowledge in the process of studying the evolution of historical hermeneutics, pedagogical conditions and technologies that provide this understanding are considered. The role of pedagogical culture of teachers as the main factor of understanding is given. The relationship between education, personality and socio-cultural environment and its influence on the processes of understanding are considered.

The survey makes it possible to conclude that the process of understanding is a complex methodological problem that is studied from different sides by hermeneutics, pedagogy, semiotics, history, psychology, sociology, and a number of other sciences. At the same time, the task is not to contrast all of these methods and approaches, but to reasonably combine and supplement them in order to obtain as the most accurate, complete and comprehensive understanding of the various aspects of the problem of understanding. The profound transformations that have taken place in modern society have put science and history in particular, in the face of the obvious fact of rethinking a large number of issues raised by the current needs of a new state of socio-economic and socio-cultural relations.

Key words: hermeneutics, understanding, historical hermeneutics, document, interpretation, historical sources, interpretation, explanation, language, text, meaning.